

Jan Wiśniewski

Powołanie do istnienia i rozwój Seminarium Duchownego w Diecezji Warmińskiej

Studia Elbląskie 15, 21-32

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

POWOŁANIE DO ISTNIENIA I ROZWÓJ SEMINARIUM DUCHOWNEGO W DIECEZJI WARMIŃSKIEJ**

Słowa kluczowe: Sobór Trydencki, kard. S. Hozjusz, jezuici, erygowanie kolegium i seminarium duchownego, Braniewo, nowożytne seminarium duchowne

Key words: the Council of Trent, Cardinal S. Hosius, Jesuits, erected: college and seminary, Braniewo, modern seminary

Schlüsselworte: Konzil von Trient, Kardinal S. Hosius, Jesuiten, gründete: Kolleg und Priesterseminar, Braunsberg, das neuere Priesterseminar

ERYGOWANIE SEMINARIUM DUCHOWNEGO W BRANIEWIE NA WARMII

Tworzenie seminariów duchownych w diecezjach „postanowił i polecił” Sobór Trydencki dekretami reformacyjnymi w czasie III fazy obrad, za papieża Piusa IV (1559–1565)¹. W kanonie 18 (sesji 23 – 15 lipca 1563 r.) zapisano: „*Cum adolescentium aetas*] (...) święty sobór postanawia, aby przy poszczególnych kościołach katedralnych, metropolitalnych i w zależności od nich większych kościołach ustanowione były, w pobliżu tych kościołów (albo w innym odpowiednim miejscu, wybranym przez biskupa stosownie do możliwości i rozmiarów diecezji) kolegia dla młodych ludzi danego miasta i diecezji albo danego kraju, jeżeli ich liczba jest niewielka. Tam mają być utrzymywani, nauczani zasad religii oraz kształceni w dziedzinie dyscypliny kościelnej”². Jak łatwo zauważyć, sobór bardzo ogólnikowo wypowiedział się na temat organizacji i funkcjonowania seminariów duchow-

* Ks. prof. dr hab. Jan Wiśniewski, Katedra Historii Kościoła i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, specjalizacja: nauki humanistyczne (historia średniowiecza i nowożytna), nauki teologiczne (historia Kościoła).

** W opracowaniu pominięto zagadnienie podstaw materialnych funkcjonowania seminarium duchownego.

¹ K. D o p i e r a ł a, *Księga papieży*, Poznań 1996, s. 316–319.

² *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. IV (1511–1870), opr. A. Baron, H. Pietras SJ, Kraków 2005, s. 706–707 – Forma i zasady erygowania seminariów kleryckich, zwłaszcza dla ubogich; o nauczaniu kleryków w katedrach i większych kościołach.

nych. Nawet nie podano liczby lat przebywania kleryka w tymże seminarium, ani konkretnego programu nauczania, czyli nie określono zakresu wiedzy teologicznej, którą miał zdobyć kandydat do kapłaństwa, aby można było go uznać za ukształtowanego intelektualnie do pracy w parafii³. Zatem, biskupom pozostawiono dużą swobodę w ostatecznym uformowaniu seminarium diecezjalnego, który powinien uwzględnić specyfikę i potrzeby duszpasterskie własnej diecezji. Mimo to, biskup miał rozdzielić seminarium niższe od wyższego, ale te pierwsze zdecydowanie przeważały, natomiast wyższe nie osiągnęły poziomu wyższych uczelni akademickich aż do końca XVIII w. Niektórzy badacze tego zagadnienie, w „wielkiej swobodzie i dowolności biskupów” w formowaniu oblicza seminarium widzieli „szansę rozwoju seminariów, (...) uruchomienie możliwości twórczych szerokich kręgów kościelnych”. Niestety, tak się nie stało, ponieważ Stolica Apostolska informowała, że „jeszcze w XVIII w. normy ustalone w Trydencie nie zostały rozpracowane i uzupełnione”⁴, a proces kształcenia przyszłych księży pozostawało poza kontrolą Rzymu.

Stanisław kardynał Hozjusz⁵, po zakończeniu Soboru Trydenckiego 3–4 grudnia 1563 r., stanął się we Fromborku 5 lutego 1564 r., aby nieprzerwanie kierować diecezją warmińską do 18 sierpnia 1569 r. (rządził nią od 1551 r. do 1579 r., ale z tych 28 lat tylko połowę spędził rezydując w niej). W tym samym 1564 r. sprowadził na Warmię jezuitów⁶, zwizytował diecezję, a w 1565 r. odbył synod w Lidzbarku, informując o zamiarze powołania seminarium duchownego. Dnia 21 sierpnia 1565 r. opublikował pierwszy akt erekcji seminarium duchownego w Braniewie⁷, przy kolegium jezuickim⁸ (a nieco później alumnatu papieskiego⁹). Już w następnym roku, 16 grudnia 1566 r. a potem 6 listopada 1568 r. udoskonalił go¹⁰. Na utrzymanie seminarium, zgodnie z dekretem soborowym, mieliłożyć biskup i kapituła ze swojego uposażenia, czyli tzw. dóbr stołowych. W dekrete trydenckim nie

³ A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe seminarium duchowne „Hosianum”. Zarys dziejów*, Olsztyn 1995, s. 12.

⁴ Tamże, s. 13.

⁵ A. Liedtke, *Hozjusz Stanisław (1504–1579) biskup warmiński, kardynał, sługa Boży*, w: *Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. I, Poznań 1971, 375–401 – wraz z bibliografią Romualda Gustawa; A. Szorc, *Dzieje Warmii 1454–1660*, Olsztyn 1999, s. 43–46.

⁶ *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków – Warszawa 2004.

⁷ J. Włodarski, *Rada Miejska i mieszczanie Starego Miasta Braniewa wobec miejskich inwestycji kulturalnych kardynała Stanisława Hozjusza (XVI–XVII w.)*. Uwagi na temat relacji między etnosem polskim i niemieckim, w: *Szkice z dziejów Prus Królewskich XVI–XVIII wieku*, red. J. Włodarski, Gdańsk 2008, s. 9–10.

⁸ L. Piechnik, *Starania biskupów warmińskich i jezuitów polskich o przekształcenie kolegium w Braniewie w uniwersytet*, w: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków 1994, s. 142–150.

⁹ L. Piechnik SJ, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków 2001; S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, Olsztyn 1995, s. 163–175; B.G. Śliwińska, *Dzieje Zgromadzenia Sióstr świętej Katarzyny, Dziewicy i Męczennicy*, t. I, Olsztyn 1998, s. 43–44.

¹⁰ A. Szorc, *Stanisław Hozjusz (1504–1579), biskup warmiński w latach 1551–1579*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2008, s. 167.

wskazywano, aby na rzecz funkcjonowania seminarium duchownego można było opodatkować duchowieństwo parafialne i wiernych¹¹.

Cały problem polegał na tym, że obok podpisów kardynała i nuncjusza Jana Franciszka Commendonego oraz kanclerza kapituły katedralnej, żaden z jezuitów nie asygnował tego dokumentu, a kolegium zostało powołane bez zgody generała zakonu, do którego należało prawo erygowania tej szkoły. „Faktycznie [więc kardynał] powoływał on do bytu tylko seminarium, zaś jezuitom wyznaczył jedynie roczną pensję od diecezji”¹². W związku z tym, rok później, kardynał opublikował drugi dekret, który wyjaśniał ten pierwszy, uzupełniając o pewne nowe elementy. Kwestia uruchomienia seminarium duchownego, które zostało tylko powołane, skomplikowała się z tego powodu, że jezuiti w czasie II kongregacji generalnej w 1565 r. postanowili nie podejmować się prowadzenia seminariów w diecezjach¹³. Mimo to, jezuiti podjęli się tego obowiązku w Braniewie za dyspensą generała, czyli „niezbyt im miłego zadania kierowania seminarium”¹⁴, ponieważ S. Hozjusowi (przyjacielowi zakonu) nie śmieli odmówić, chociaż postavili wymagania i wyłuszczyli obiekcje. W wyniku kilku narad zdecydowano o odłączeniu kolegium od seminarium duchownego, które ulokowano w oddzielnym domu (poza klasztorem). Jeden z jezuitów, z grona 20 pracujących w gimnazjum, miał „mieszkać na stałe w domu z klerykami, tam spożywać posiłki, czuwać nad kształceniem i formacją duchową alumnów”¹⁵. Sprecyzowanie wszystkich kwestii spornych w drugim dokumencie erekcyjnym spowodowało, że faktycznie dnia 25 listopada 1567 r.¹⁶, czyli we wspomnienie św. Katarzyny, Dziewicy i Męczennicy, naukę w seminarium braniewskim rozpoczęło 10 alumnów, a kosztami jego funkcjonowania obciążono kapitułę warmińską (1/3 – *triens*) i biskup (2/3 – *bes*). Jednakże rok później, 6 listopada 1568 r. kardynał jako legat papieski, wystawił ostatni akt erekcji seminarium duchownego i kolegium, którym wspólnie z kapitułą powierzono jezuitom prowadzenie seminarium diecezjalnego. Zawierał on kilka nowych elementów, w porównaniu z pierwszym i drugi dokumentem, a mianowicie: 1) biskup z kapitułą będą typować i usuwać kleryków z seminarium, także może uczynić przełożony jezuitki z kanonikiem konserwatorem po przedstawieniu postawy danego kandydata; 2) zarządzaniem gospodarczym seminarium mieli zajmować się tzw. prowizorzy (jak w parafii witrykus) oraz dyspensator. Wybierano dwóch prowizorów z grona rajców braniewskich, którzy gromadzili finanse i zboże nadsyłane z diecezji, prowadząc wykaz dochodów i rozchodów, a dyspensator był intendentem i dozorcą domu. Należy zaznaczyć, że dopiero w tym dokumencie z 6 listopada 1568 r. po-

¹¹ A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe seminarium duchowne „Hosianum”*, s. 12.

¹² Tamże, s. 18.

¹³ S. Litak, *Historia wychowania do wielkiej rewolucji francuskiej*, Kraków 2005, s. 160–161.

¹⁴ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 171.

¹⁵ Tamże, s. 20.

¹⁶ Jezuiti obecnie przyjmują, że jest to data erygowania seminarium duchownego w Braniewie w 1567 r.: *Uczniowie – sodalisi gimnazjum jezuitów w Brunsberdze (Braniewie) 1579–1623*, Kraków 1998, s. 7; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1654–1995*, Kraków 1996, s. 63–66; S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 171.

dano pewne szczegóły¹⁷, dotyczące kształcenia kleryków. Jezuitów zobowiązano do zorganizowania czterech „szkół”, czyli cztery klasy, aby mogli w nich uczyć się także klerycy¹⁸, chociaż już od 1567 r. wprowadzono niektóre przedmioty teologiczne, a od 1592 r. kurs filozoficzny¹⁹. Przypieczętowaniem zakończenia nieco „przydługawej” drogi do w pełni prawnego ukonstytuowania się kolegium i seminarium duchownego w Braniewie było pismo papieża Piusa V (1566–1572)²⁰ z 4 lutego 1571 r., który potwierdził ten stan rzeczy. Przebywający od 1569 r. w Rzymie kard. S. Hozjusz postarał się, aby ten dokument papieski przygotowano w jego kancelarii kardynalskiej.

Jednakże nazwa „Hosianum” funkcjonowała dopiero od 1821 r. w odniesieniu do Liceum (erygowane 1818 r.), które w 1912 r. podniesiono do rangi Akademii, dlatego jego nazwę przeniesiono na gimnazjum braniewskie, które jak Gimnazjum Hosianum przetrwało do 1934 r. (odtąd było to Gimnazjum im. Hermana von Salza). Wiadomo jednak, że już sam kardynał S. Hozjusz użył nazwy „Hosianum” w liście z 17 kwietnia 1566 r. skierowanym do nuncjusza J. F. Commendonego, pisząc: „Nawet Hosianum, o które wasza dostojność był tak zatroskany, stało w miejscu”, skarżąc się na zawilość różnych spraw diecezjalnych, w tym na trudności w uruchomieniu kolegium w Braniewie²¹.

W tym miejscu trzeba dotknąć problemu niegdyś dyskutowanego w literaturze przedmiotu: które z seminariów duchownych w Polsce dzierży „palmę pierwszeństwa”? Trzeba w tym miejscu poczynić uwagę, że dawne seminaria nie pretendowały do miana i rangi uczelni czy szkoły, ponieważ były one „raczej internatami o zastrzeżonej dyscyplinie, gdzie pod okiem jakiegoś duchownego przebywała niewielka grupka młodzieńców, (...) najwyżej dziesięciu”. To powodowało, że nie przywiązywano większej wagi do zachowania dokumentu ich erekcji (o ile w ogóle je wystawiono), a także do momentu ich zwinienia. Rzeczywistą podstawę źródłową posiadają zasadniczo trzy seminaria duchowne: braniewskie (warmińskie), włocławskie i poznańskie (o kilka miesięcy wcześniej, bo w 1565 r. biskup Kasper z Łagowa (1562–1574)²² seminarium duchowne we Wrocławiu, które leżało poza ówczesnymi granicami Polski). Seminarium w Braniewie, które erygowano 21 sierpnia 1565 r. posiada więc najstarszą metrykę, ponieważ biskup włocławski Stanisław Karnkowski (1567–1603)²³ erygował je w swojej diecezji w 1569 r.,

¹⁷ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 171.

¹⁸ L. Piechnik SJ, „*Ratio studiorum*”: fundament działalności edukacyjnej i naukowej jezuitów, w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków – Warszawa 2004, s. 69–89 – „*Ratio studiorum*” opracowane w Collegium Romanum zostało ogłoszone 26 września 1569 r., a pod koniec tego roku przesłane do wszystkich prowincji jezuickich; por. T. e n Ź e, *Powstanie i rozwój jezuickiej „Ratio studiorum” (1548–1599)*, Kraków 2003.

¹⁹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1654–1995*, Kraków 1996, s. 63–66.

²⁰ K. Dopierała, *Księga papieża*, s. 319–322.

²¹ A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe seminarium duchowne „Hosianum”*, s. 23–24 – „*Nam nec Hosianum, de quo tantopere fuit illustrissima dominatio vestra sollicita, iam procedit*”.

²² P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 100–101.

²³ Tamże, s. 99–100.

choć faktycznie zaczęło funkcjonować w 1612 r., natomiast biskup poznański utworzył je przy Akademii Lubrańskiego w 1571 r. (?)²⁴, chociaż ks. Józef Nowacki datował powstanie seminarium w Poznaniu na 1576 r. (vacat biskupi). W odniesieniu do seminarium hofjańskiego, które zostało najwcześniej w Polsce uruchomione należy postawić jedno pytanie: „czy za jego początek należy uznać datę pierwszej erekcji, to jest 21 sierpnia 1565 r., czy też rozpoczęcie nauki 25 listopada 1567 r.?” Ks. prof. Alojzy Szorc opowiadał się za pierwszą datą, „bo wtedy seminarium zostało zaprogramowane, a funkcjonowanie rozpoczęło z pewnym poślizgiem, jak wydział, który prawnie istnieje, chociaż czasowo vacat [jako nieobsadzone przez studentów i profesorów – J.W.]. Dla fundacji kolegium jezuickiego i seminarium liczy się ten pierwszy przywilej, pozostałe dwa należy traktować jako jego nowelizację”²⁵. Współcześni nam jezuici przyjmują 1567 r. za datę jego powołania²⁶.

Jezuici rozwijali swoją działalność edukacyjno-wychowawczą w Braniewie²⁷: w 1565 r. powstało kolegium jezuickie, a przy nim konwikt dla bogatej szlachty (głównie polskiej); w 1567 r. seminarium duchowne erygowano przy tymże kolegium, ponieważ wtedy przyjęto pierwszych kandydatów do kapłaństwa; w 1578 r. powołano alumnat papieskie (drugie seminarium); w 1582 r. powstała bursa ubogich, z której wielu uczniów wstępowało do seminarium diecezjalnego i papieskiego; a kolejną grupę tworzyli eksterniści, czyli uczniowie zamożnych mieszczan Prus Królewskich, mieszkający w domach rodzinnych, u krewnych i na prywatnych stancjach. W XVI w. duża liczba tych grup uczniowskich należała do Sodalicii Mariańskiej, czyli Kongregacji Mariańskiej, np. w 1608 r. na ok. 300 osób młodzieży skupiała 194 osoby²⁸.

ROZWÓJ BRANIEWSKIEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO

W okresie XVI–XVII w. ilość uczniów w kolegium i seminarium była niewielka, ponieważ wahała się w poszczególnych latach od 130 do 300 osób. Wówczas Braniewo było międzynarodowym ośrodkiem kształcenia, pod kierunkiem jezuitów. Natomiast w diecezjalnym seminarium duchownym w XVI w. studiowało od 17 do 24 kleryków²⁹, którzy mieszkali w domu Bractwa Kapłańskiego. Procesem wychowawczym w seminarium kierował prefekt, zwany później regensem. Pierwszym z nich, w latach 1567–1572, był o. Krzysztof a Finibus (z Pogranicza). Do kasaty zakonu jezuitów, czyli do 1774 r., seminarium duchownym kierowało

²⁴ Tamże, s. 106 – biskup poznański Adam Konarski rządził diecezją poznańską w l. 1562–1574: „podniósł poziom naukowy Akademii Lubrańskiego, ufundował seminarium duchowne w Poznaniu”.

²⁵ A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe seminarium duchowne „Hosianum”*, s. 25.

²⁶ *Uczniowie – sodalisi gimnazjum jezuitów w Brunsberdze*, s. 7.

²⁷ S. Bednarski, *Podstawowe zasady szkolnictwa jezuickiego*, w: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, s. 19–24; J. Korewa, *Rola braniewskiego Hosianum w dziele zespolenia Warmii z Rzeczpospolitą w w. XVI–XVIII*, w: *SW*, t. 5, 1968, s. 81.

²⁸ *Uczniowie – sodalisi gimnazjum jezuitów w Brunsberdze*, s. 5–27.

²⁹ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 171.

57 regensów, a ostatnim był o. Mateusz Schultz (1773–1774–1781), który przez kolejnych siedem lat kierował seminarium diecezjalnym, jako jego pierwszy rektor (1774–1781)³⁰.

Pierwszy regulamin seminarium duchownego, bardzo podobny do wdrożonego w kolegium, został przygotowany i przyjęty 16 grudnia 1566 r. Przewidziano w nim m.in., aby klerycy rozmawiali ze sobą w języku łacińskim, a tylko za specjalnym zezwoleniem prefekta w języku narodowym³¹. Do seminarium duchownego mogli zostać przyjęci młodzieńcy w wieku 16–24 lat, którzy przywdziewali sutannę, golili na głowach tonsurę, a także mieli oddzielny refektarz, w którym gromadzili się na posiłki. Jezuicy klerycy mieszkali oddzielnie i oddzielnie byli święceni, ale jezuici zajmujący się jednymi i drugimi, powoli wprowadzali do programu gimnazjalnego przedmioty teologiczne, m.in. kazuistykę, czyli elementy teologii moralnej, która pomagała poprawnie rozwiązywać kwestie sumienia na spowiedzi, czy też tzw. kontrowersyjną teologię dogmatyczną, która przygotowywała przyszłego księdza do odpierania zarzutów innowierców (od 1592 r. filozofię)³². Mimo to, niewiele można powiedzieć o zakresie przygotowania intelektualnego przyszłych kapłanów, a także nie wiadomo, czy wszyscy kandydaci do święceń ukończyli 5-klasowe gimnazjum. Niektórzy, wstępujący do seminarium posiadali już jakieś wykształcenie, ponieważ jako warunek przyjęcia stawiano umiejętność czytania i pisania. Z dużym oporem przełożonych spotkał się fakt, aby klerycy uczęszczali na wykłady z filozofii i teologii do klas gimnazjalnych, ponieważ obawiali się, że mogą nabyć „niewłaściwego” postępowania od świeckich uczniów. Ten splot zagadnień decydował m.in. o tym, że w „litterae dimisoriae” nie informowano szczegółowo o przebiegu kształcenia, a tylko podkreślano, że dany kandydat do święceń posiadał „scientia debita” (należytą wiedzę), co w żaden sposób nie orientowało biskupa czy ukończył on cały cykl kształcenia filozoficzno-teologicznego (choćby najbardziej podstawowego). W początkowej fazie działalności seminarium udzielano święceń bez ukończenia cyklu kształcenia³³, z czasem jednak ograniczając ten proceder wyeliminowano takie sytuacje. Ustalenie listy osób przygotowujących się do święceń w braniewski seminarium duchownym jest niemal niemożliwe, ponieważ w 1945 r. płomień ognia strawił tzw. metrykę seminarium, a wraz z nią unicestwiono wiedzę, dotyczącą tego zagadnienia³⁴.

³⁰ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 63–66 oraz 163 – o. K. Finibus urodził się ok. 1539 r. w Bremie na terenie Niemiec, a 8 listopada 1565 r. wstąpił do zakonu w Rzymie, otrzymując cztery lata później święcenia kapłańskie. Wychowany w tradycji luterkańskiej studiował w Lowanium i Brukseli, a w 1563 r. dotarł na dwór kard. S. Hozjusz, gdzie też przeszedł na katolicyzm. Od 1567 r. przebywał w Braniewie, a zmarł 24 stycznia 1582 r. w Jarosławiu, gdzie był profesorem humaniorów (przedmiotów humanistycznych); a także s. 607 – regens i pierwszy rektor seminarium diecezjalnego o. Mateusz Schultz, syn Mateusza i Gertrudy, urodził się 22 września 1734 r. w Lidzbarku Warm., który 2 września 1751 r. wstąpił do jezuitów w Wilnie. Był pierwszym rektorem Królewskiego Akademickiego Gimnazjum w Braniewie od 1781 r., gdzie zmarł 7 lipca 1794 r.

³¹ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 171.

³² L. Piechnik, *Starania biskupów warmińskich i jezuitów polskich o przekształcenie kolegium w Braniewie w uniwersytet*, s. 145–148.

³³ S. Litak, *Historia wychowania do wielkiej rewolucji francuskiej*, s. 160–161.

³⁴ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 171–172, 174.

Klerycy kształcili się na koszt kapituły i biskupa, który do 1743 r. (biskup A.S. Grabowski: 1741–1766³⁵) wycofał się z łożenia pieniędzy na ubrania kleryków. Także korzystali z darmowego wyżywienia i mieszkania, a nawet dostawali pieniądze na podróż do miejsca święceń, gdy musieli je przyjąć poza granicami diecezji warmińskiej³⁶. W związku z tym, księża wyświęconych na koszt diecezji zobowiązywano do odpracowania wykształcenia przez pracę duszpasterską w diecezji warmińskiej przez okres 10 lat. Ci z absolwentów seminarium, którzy święceń kapłańskich nie przyjęli musieli spłacić tzw. *seminaristicum* w wysokości poniesionych wydatków na swoje wykształcenie, ale zwalniano z tego obowiązku tego, gdyby pozostał w diecezji jako organista, notariusz czy nauczyciel szkoły. W związku z tym, że w Braniewie istniał Alumnat papieski, kształcący księży dla krajów sprotestantyzowanych, niektórzy jego absolwenci pracowali także na terenie diecezji warmińskiej, zwłaszcza tam, gdzie zainstalowali się protestanci (Królewiec, Święta Lipka, Tylża). W szczytowym okresie, czemu sprzeciwiali się nuncjusze, np. w 1740 r. w diecezji warmińskiej pracowała aż 50 prezbiterów (m.in. jako wikariusze fromborscy) absolwentów Alumnatu. Ks. prof. A. Szorc napisał, że „diecezja, mając takie wsparcie ze strony księży wykształconych na koszt papieża, straciła motywację do rozwijania swego seminarium, w którym w XVIII wieku prawie nigdy nie przebywało więcej niż pięciu alumnów”. Wolne miejsca zaś wynajmowano tzw. konwiktorom (młodzieńcom świeckim) za odpowiednie opłaty, ale ci wpływali na rozprężenie atmosfery w seminarium duchownym, czyli negatywnie na kleryków³⁷.

Gdy w 1798 r. zlikwidowano Alumnat Papieski (seminarium duchowne), przyszli księża dla krajów protestanckich pobierali nauki, przygotowujące ich do tego duszpasterskiego zadania, w niewielki naówczas seminarium duchownym, w którym mogło kształcić się 6 kleryków. W 1800 r. Kongregacja przekazała diecezji budynek Alumnatu tzw. Kamienny Dom (*Steinhaus*). W budynku znajdowało się sporo pomieszczeń, w których można byłoby umieścić kleryków, ale władze kościelne wydzierzały go profesorom gimnazjum i liceum. Na początku XIX w., ok. 1808 r. ze względu na nikłą liczbę zgłaszających do stanu duchownego, seminarium braniewskie faktycznie przestało istnieć. Prof. S. Achremczyk napisał, że wówczas „wykłady z filozofii i teologii w Gimnazjum Akademickim były prowadzone nieregularnie, bo brak quorum wpływał demobilizująco na profesorów, którzy zaniebdywali swoje obowiązki, aż wreszcie w 1811 r. wykładów zupełnie zaniechano”³⁸.

NOWOŻYTNE SEMINARIUM DUCHOWNE „HOSIANUM”.

W 1815 r. biskup Józef von Hohenzollern (1817–1836)³⁹ pisał, że od ośmiu lat seminarium duchowne zasadniczo nie działa. Rok później, w 1816 r. klerycy

³⁵ P. N i t e c k i, *Biskupi Kościoła w Polsce*, s. 72.

³⁶ S. A c h r e m c z y k, A. S z o r c, *Braniewo*, s. 172.

³⁷ Tamże, s. 172–173, 175.

³⁸ Tamże, s. 212.

³⁹ J. J a s i ń s k i, *Józef von Hohenzollern (1776–1836, biskup warmiński w latach 1817–1836)*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, s. 377–390.

nie mieli uczelni, ale diecezja zamierzała kształcić ich jakimś „chałupniczym sposobem”, bo brakowało księży do pracy parafialnej. Już wtedy wierni wymagali od księdza lepszego wykształcenia, niż „umiejętności praktycznych wykonywania zajęć kapłańskich”, bo ta umiejętność nie wystarczała w duszpasterstwie w czasach nowożytnych. W ferworze walki o kształcenie przyszłych księży, władze pruskie chciały przejąć kontrolę nad ich poziomem naukowym, pozostawiając ich formację duchową, wewnętrzną, Kościołowi. Król pruski reskryptem z 18 maja 1818 r. powołał w Braniewie samodzielną komórkę przy gimnazjum, zwane Liceum Hosianum, czyli wydział filozoficzno-teologiczny, do którego przyjmowano absolwentów gimnazjum, sposobiących się do kapłaństwa (świeccy nie korzystali z tej uczelni). „W ten sposób Liceum Hosianum i semianrium to jakby dwa zrośnięte ciała, skazane na siebie” (S. Achremczyk; ks. prof. A. Szorc pisał o „symbiozie z Liceum Hosianum” w latach 1818–1912 i Akademią Królewską w latach 1913–1945). W roku erygowania wstąpiło do niego trzech kandydatów po maturze w gimnazjum. Rząd pruski przeznaczył na funkcjonowanie Liceum 6 tysięcy talarów z funduszu sekularyzacyjnego, dlatego można było sprowadzić do Braniewa profesorów z Zachodu kraju. Kilku zatrudnionych tu wikariuszy szybko przeszło drogę kariery naukowej, uzyskując w niedługim czasie sławę nauczycieli szkół wyższych⁴⁰. W pierwszym statucie Liceum z 1822 r. zapisano, że jest to „Wyższa uczelnia w Braniewie, która stawia sobie za cel zapewnienie wykształcenia umysłowego i moralnego tych młodzieńców, którzy pragną poświęcić się stanowi duchownemu, nosi nazwę Liceum Hosianum, nawiązując do pierwszego założyciela kardynała Hozjusza”. Statut zmieniono dopiero w 1843 r., odkąd należało wybierać rektora i dziekanów na trzyletnią kadencję. Natomiast 14 maja 1890 r. rektor uczelni otrzymał prawo do noszenia złotego łańcucha z medalionem, jako symbolu władzy. Zachowany do dziś medalion na rewersie posiada następujący napis: „Wilhelm II cesarz król, Liceum Braniewskie założone przez Stanisława Hozjusz biskupa warmińskiego, przez króla Fryderyka Wilhelma III w 1818 r. przywrócone do istnienia, tą oto oznaką rektorską udekorował 1890”. W 1912 r. Liceum przemianowano na Akademię Królewską, ponieważ profesorowie seminarium duchownego prezentowali wysoki poziom naukowy, dlatego „powoli urosło do rangi autentycznej wyższej uczelni”⁴¹. Z tego względu, że seminarium utożsamiało się z wydziałem filozoficzno-teologicznym, coraz częściej określano go mianem *Hosianum*, które w 1931 r. przejęło także bibliotekę Liceum. Rok później, w 1932 r., za rządów biskupa Maksymiliana Kallera (1930–1947)⁴² w krótkim czasie wybudowano nowy gmach seminarium, ponieważ studiowało w nim około 100 kleryków (w 1937 r. 140 alumnów). Dnia 5 lutego 1945 r. zostało ono zburzone w czasie nalotów⁴³.

Na wydziale filozoficzno-teologicznym, czyli Liceum Hosianum, zaczęto wykładać podstawowe przedmioty teologiczne: Pismo św., teologię dogmatyczną i teologię moralną, historię Kościoła z prawem kanonicznym i teologię pastoralną,

⁴⁰ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 208–210.

⁴¹ Tamże, s. 211–214.

⁴² J. Chłosta, *Maksymilian Kaller (1880–1947, biskup warmiński w latach 1930–1947)*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, s. 435–448.

⁴³ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 211–214.

zawsze wykładał rektor seminarium, a w ramach filozofii wykładano: matematykę, historię, filologię starożytną, języki nowożytne (od 1838 r. język polski, ponieważ aż 50% wiernych diecezji stanowiła ludność polska), przyrodoznawstwo, a obok przedmiotów ściśle filozoficznych: metafizyki, etyki, logiki i historii filozofii. Przełożonym obu fakultetów był rektor wybierany przez profesorów, którzy każdego roku wybierali dziekanów wydziałowych: filozofii i teologii. Obsada profesorska wszystkich katedr przez biskupa nastąpiła dopiero w 1843 r., ponieważ nadprezydent Prus (Heinrich) Teodor von Schön (1773–1856)⁴⁴ chciał włączyć „seminarium wydziałowe” do protestanckiego Uniwersytetu królewieckiego (założonego w 1544 r.)⁴⁵, przeciw czemu oponował biskup warmiński. W czasie konferencji w 1848 r., w której uczestniczyli delegaci sześciu uniwersytetów pruskich, akademii w Münster i Liceum Hosianum, zamierzano dokonać ich reformy. Wówczas profesor matematyki Wawrzyniec Feldt przedłożył przygotowane „Promemoria”, w którym przedstawił stan prawny i faktyczny Liceum, postulując jego zrównanie z uniwersytetami, ponieważ do tej pory było ono jakby pomaturalną szkołą zawodową. Profesorowie zaczęli zdobywać stopnie naukowe: docenta prywatnego (po egzaminie *veniam docendi*), które nadawała uczelnia, ale tytuły wyższe profesora nadzwyczajnego i zwyczajnego nadawały państwowe władze oświatowe (w imieniu króla). Przy Liceum zostały zorganizowane gabinety: numizmatyczny, archeologiczny, botaniczny i kultury chrześcijańskiej, a także biblioteka uczelni i spis rękopisów i starodruków, które częściowo ocalały z pożogi wojennej⁴⁶. Pod koniec XIX w. długość studiów teologii w seminarium duchownym przedłużono z sześciu do siedmiu semestrów, czyli 3,5 roku, w XX w. do pięciu lat, a od 1932 r. czas pobytu w seminarium przedłużono do 6 lat⁴⁷.

Należy też podkreślić, że pierwszym rektorem seminarium nowożytnego w Braniewie, od którego należy liczyć ich poczet, był ks. Josef Scheilla (uczeń późniejszego biskupa Ratyzbony J.M. Seilera⁴⁸), który przybył do Braniewa 22 czerwca 1824 r. – miał wówczas w seminarium 6 kleryków, czyli niemal opustoszałe. Zajmował to stanowisko przez dziesięć lat, czyli do swojej przedwczesnej śmierci, gdy 9 lipca 1835 r. utopił się w wodach Pasłęki, w wieku 50 lat. Posiadał zatwierdzenie ministra oświecenia publicznego. Ks. J. Scheill opracował nowy regulamin funkcjonowania seminarium duchownego, po tym jak w 1817 r. ks. H. Schmedding (Schmulling) projekt ordynariusza „poddął (...) druzgocącej krytyce widząc w nim przestarzałe metody kształcenia duchowieństwa”. Biskup nie upierał się przy swoim zamiarze, dlatego sprawę przekazał nowemu rektorowi, który rok później przedłożył pierwszy projekt. Wprowadzona w życie jego ostatnia wersja w 1832 r. obowiązywała do 1872 r., kiedy został zmieniony, ponieważ biskup

⁴⁴ Zob. J. J a s i ń s k i, *Między Prusami a Polską. Rozprawy z dziejów Warmii i Mazur w XVIII–XX wieku*, Olsztyn 2003, s. 241–257; M. J ó z e f c z y k, *Elbląg 1772–1850. Kościoły chrześcijańskie na przełomie dwu epok*, Pelplin 2000, s. 38–73.

⁴⁵ J. J a s i ń s k i, *Historia Królewca*, Olsztyn 1994, s. 46–55.

⁴⁶ S. A c h r e m c z y k, A. S z o r c, *Braniewo*, s. 210–211.

⁴⁷ A. S z o r c, A. K o p i c z k o, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”*, s. 86.

⁴⁸ Johann Michael Sailer (1751–1832), wybitny teolog, który w 1822 r. został mianowany biskupem koadiutorem, a w 1829 r. biskupem Ratyzbony.

Filip Krementz (1867–1885⁴⁹) uznał go za zbyt przestarzały. „Styl wypracowany przez rektora Scheilla seminarium braniewskie zbliżyło do rangi wyższej uczelni”, wprowadzając na drogę rozwoju⁵⁰.

Niedługo po zakończeniu II wojny światowej, 1 września 1945 r. do Olsztyna przybył administrator apostolski diecezji ks. dr Teodor Bensch (do 1951 r.), którego zadaniem było odbudowanie organizacji diecezjalnej, m.in. uruchomienie seminarium duchownego, ponieważ w diecezji odczuwano dotkliwy brak kapłanów. Warmińskie Seminarium Duchowne w Olsztynie przy ul. Mariańskiej 3 erygowano dnia 17 października 1949 r., ponieważ Pelplin z braku miejsc odmówił dalszego kształcenia przyszłych duchownych dla diecezji warmińskiej. Jednak wśród księży, pracujących na Warmii, Mazurach i Powiślu nie znalazł kadry nauczycielskiej, a księża dziekani nie chcieli erygowania seminarium duchownego. Rok akademicki 1949/50 rozpoczęło 43 kleryków, na dwóch pierwszych rocznikach (I – 26; II – 17), a od następnego roku rozpoczęto wykłady z zakresu teologii. Liczba kleryków wzrastała do 1959 r., ale wtedy odnotowywano spadek powołań aż do 1963 r., w którym (1963/64) studiowało tu 103 kleryków oraz 15 odbywało służbę wojskową. „W latach 1949–1994 łącznie – [wyświęcono – J.W.] ponad 800” absolwentów seminarium⁵¹. Nowe „ratio studiorum”, które zatwierdził Rzym, wprowadzono w WSD w roku akademickim 1968/69, dążąc do podniesienia poziomu naukowego i wysoko duszpasterskiego. Dnia 29 maja 1969 r. biskup Józef Drzazga (1972–1978⁵²), po wizycie „ad limina apostolorum” w 1968 r., złożył stosowne pisma do Konferencji Episkopatu Polski, aby Rzym przyznał tej uczelni prawo nadawania stopni akademickich – bakałaureatu i licencjatu. Kongregacja Nauczania Katolickiego poleciła jednak nawiązanie współpracy naukowej z wybranym ośrodkiem studiów teologicznych w Polsce. Rektor podpisał porozumienie z KUL, dlatego klerycy WSD mogli bronić prac magisterskich na tej uczelni, a od roku akademickiego 1973/74 diakoni WSD w Olsztynie byli wpisywani jako studenci na VI rok studiów Wydziału Teologicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. Już na zakończenie roku studiów w 1974 r. jeden absolwent uzyskał tam magisterium, a w 1975 r. trzech diakonów obroniło prace magisterskie. W 1981 r. Jan Paweł II erygował Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie, do której afiliowano Warmiński Instytut Teologiczny Historyczno-Pastoralny, a w jego ramach WSD w Olsztynie. W 1995 r. Warmińskie Seminarium Duchowne agregowano do tej uczelni krakowskiej, dając prawo do uzyskiwania magisterium i kościelnego licencjatu z teologii⁵³. W chwili powoływania Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w 1999 r. Warmiński Instytut Teologiczny z Warmińskim Seminarium Duchownym stanowił tzw. trzeci człon, tworzący segment powołanej Uczelni, jako Wydział Teologii. Od tej

⁴⁹ J. Chłosta, *Filip Krementz (1819–1899, biskup warmiński w latach 1867–1885)*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, s. 413–420.

⁵⁰ A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”*, s. 80–83; S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 212–213.

⁵¹ S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, s. 11–112, 123–124.

⁵² A. Kopiczko, *Józef Drzazga (1914–1978, biskup warmiński w latach 1972–1978)*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, s. 457–464.

⁵³ A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”*, s. 126–129.

chwili tak świeccy, jak również klerycy seminarium duchownego tu kształcą się, uzyskując magisterium z teologii, a także mogą podejmować dalsze studia z możliwością uzyskania licencjatu kościelnego po magisterium oraz doktoratu i habilitacji doktorskiej.

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE DIOCESAN SEMINARY IN WARMIA

SUMMARY

Cardinal Stanisław Hosius, implementing the resolutions of the Council of Trent, founded in 1565 the college and seminary in Braniewo and entrusted its operation to the Jesuits. However, it was until 1567 that it started teaching 10 candidates for the priesthood. This was the first seminary to be established on the Polish territory. One of the Jesuits, a prefect called Regens, was in charge of education and the clerics were educated in a gymnasium (middle school) where theological and philosophical subjects were taught (from 1592). It is not known whether all candidates for ordination completed the five-class education, because the comment in „*litterae dimisoriae*” only pointed out the candidate had „*scientia debita*” (required knowledge). In around 1808, due to a scarce number of clerics in the seminary the lectures were conducted irregularly and as professors neglected them, they were discontinued in 1811. Scarcity of priests in the diocese of Warmia urged this problem to be solved, because already at that time did not suffice to educate future priests in a „handicraft way”. Therefore, in 1818 the Prussia king established at the Gymnasium in Braniewo an independent unit called Lyceum Hosianum, or department of philosophy and theology, which operated in symbiosis with the seminar between 1818 and 1912, and then between 1913 and 1945 with the Royal Academy. The new principal of the seminary, Fr. Joseph Scheill († 1835) developed a new style of running the seminary in Braniewo and as a result it approached the status of a university. In 1932, bishop M. Kaller (until 1947) quickly built a new seminary building which, however, was destroyed during air raids in 1945. After the war, in 1947, the seminary of the diocese of Warmia was re-established in Olsztyn where the diocese administrative centre was set up. From 1974, Warmian seminarians, with the consent of Rome, could defend their master's theses at the Catholic University of Lublin, from 1981 at the Pontifical Academy of Theology in Krakow, and in 1999 the seminary, as the Faculty of Theology, became part of the nascent University of Warmia and Mazury in Olsztyn.

DIE ENTSTEHUNG UND ENTWICKLUNG DES PRIESTERSEMINARS IN DER DIÖZESE ERMLAND

ZUSAMMENFASSUNG

Im Rahmen der Realisierung der Beschlüsse des Konzils von Trient gründete 1565 Kardinal Stanisław Hosius das Kolleg und Priesterseminar in Braunsberg und übergab seine Leitung Jesuiten. Erst 1567 jedoch begann 10 Priesterkandidaten sein Studium dort. Das war das erste Priesterseminar, das in Polen gegründet wurde. Der Etziehungsvorgang wurde von einem Jesuiten – Präfekt, Regens genannt, geleitet und die Kleriker wurden im Gymnasium ausgebildet, wo Theologie und Philosophie (seit 1592) unterrichtet wurde. Es ist nicht sicher, ob alle Priesterkandidaten die 5-klassige Ausbildung abgeschlossen haben, weil in „litterae dimisorie“ hingewiesen wurde, dass der Kandidat „scientia debiata“ (ordentliches Wissen) hatte. Ca. 1808 war im Seminar geringe Zahl von Kleriken, Deswegen wurde die Vorlesungen nicht regelmäßig gehalten, die Professoren vernachlässigten sie und 1811 wurden sie ganz eingestellt. Mangel an Priester in der ermländischen Diözese trieb zum Lösen des Problems, weil es schon damals nicht ausreichte, die zukünftigen Priester auf „Heimweise“ auszubilden. In dem Zusammenhang hat der preußische König 1812 in Braunsberg eine selbständige Kammer beim Gymnasium, Lyzeum Hosianum genannt, das heißt die philosophisch-theologische Fakultät gegründet, die in den Jahren 1818–1912 im Zusammenhang mit dem Gymnasium und in den Jahren 1913–1945 mit der Königlichen Akademie funktionierte. Der neue Rektor vom Seminar in Braunsberg Priester Josef Scheill († 1835) erarbeite den neuen Stil des Funktionierens des Seminars in Braunsberg, der es der Hochschule näher brachte. 1932 erbaute der Bischof M. Kaller (bis 1947) schnell ein neues Gebäude des Priesterseminars, das jedoch während der Bombenangriffe 1945 zerstört wurde. Nach dem Kriege 1947 wurde das Priesterseminar der ermländischen Diözese wieder gegründet, aber in Olsztyn, wo das Zentrum der Verwaltung der Diözese entstand. Seit 1974 konnten die ermländischen Kleriker mit Einwilligung des Papsts ihre Magisterprüfung an der Katolischen Universität in Lublin machen, seit 1981 an der Päpstlichen Akademie für Theologie in Krakau, und seit 1999 wurde das Seminar ein Teil der Ermlänisch-Masurischen Universität in Olsztyn als Theologiefakultät.